

Абрамова О. В.,
кандидат філологічних наук,
доцент кафедри перекладу та іноземних мов
Національної металургійної академії України

ОСОБЛИВОСТІ ЖАНРОВОГО ВАРІАНТУ СОНЕТА А. Ч. СВІНБЕРНА “COR CORDIUM”

Анотація. Статтю присвячено вивченню впливу релігійних традицій на створення жанрового варіанту сонета А. Ч. Свінберна “Cor Cordium”. У результаті дослідження з’ясовано, що у свінбернівському сонеті поєднуються елементи жанрів голосіння (октава) та молитви (секстет). Вплив жанру молитви простежується і в перетворенні образу П. Б. Шеллі (об’єкта поклоніння у сонеті) на образ своєрідного Христа-мученика, главу Нової Церкви, відмінної від офіційного католицизму.

Ключові слова: жанр, сонет, сонет-елегія, сонет-епітафія, молитва, голосіння, романтизм, прерафаелітизм.

Постановка проблеми. Сонет “Cor Cordium” А. Ч. Свінберна (1837–1909), присвячений пам’яті великого романтика П. Б. Шеллі (1792–1822), входить до складу збірника «Передсвітанкові пісні» (“Songs before Sunrise”, 1871). На те, що цей вірш звернено до автора «Аластора», вказує його назва, яка співпадає з написом на могилі поета-романтика на кладовище в Римі [1, с. 171]. Однак свінбернівський сонет за своїми змістовно-композиційними особливостями суттєво відрізняється від багатьох інших вікторіанських творів, присвячених вшануванню видатних особистостей.

У вікторіанську епоху створюються елегійні твори різних жанрів: поеми А. Теннісона “In Memoriam” (1832) та М. Арнольда «Tirsis» (“Thyrsis”, 1867) і «Каплиця Рєрбі» (“Rugby Chapel”, 1867); ода А. Теннісона «Ода на смерть герцога Веллінгтона» (“Ode on the Death of the Duke of Wellington”, 1852); цикл сонетів Д. Г. Россетті «П’ять англійських поетів» (“Five English Poets”, 1880-1881); цикл сонетів Е. Браунінг «Сонети, перекладені з португальської» (“Sonnets from the Portuguese”, 1850) та ін.

На думку вчених (Б. Річардс [2], М.О. Паньков [3]), у поезії вікторіанської епохи нерідко переважали елегійні настрої. Схильність поетів вікторіанської епохи до меланхолії пояснювалися як особистими, так і об’єктивними причинами: на тлі швидкоплинної сучасної дійсності минуле уявлялося гармонійним періодом, про який англійці не переставали шкодувати. В появі численних елегійних творів у середині XIX століття Л.М. Павшок вбачає продовження романтичної традиції жанру елегії [4, с. 147].

Серед сонетної спадщини Свінберна можна виділити декілька десятків сонетів, присвячених пам’яті поетів, художників, політиків й інших видатних діячів, що відійшли у вічність. До такого типу сонетів належить і сонет “Cor Cordium” – драматичний монолог, звернений до П. Б. Шеллі.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Слід зазначити, що відчутний вплив творчості й естетичних поглядів П. Б. Шеллі на Свінберна вбачають більшість дослідників колишнього радянського та теперішнього пострадянського

простору (І. Катарський [5], Г. Бен [6], М. Стріха [7], В. Рогов [8], В. Хорольський [9]). Більш докладно вплив романтичної та середньовічної традицій на формування жанрового інваріанту свінбернівського сонета було розглянуто у статті «Жанрово-стильова своєрідність сонета «Cor Cordium» [10]. Однак поза увагою дослідників залишилася історія створення цього віршу та визнання поета про те, що на його задум неабиякий вплив мали релігійні традиції. І хоча Свінберн ніколи не визнавав офіційної релігії, а Ісуса Христа вважав звичайною людиною, він був із дитинства обізнаний із католицькими богослужіннями, молитвами та іконами. **Метою** даної статті є з’ясування впливу релігійної традиції на жанрово-композиційну своєрідність сонету “Cor Cordium”.

Виклад основного матеріалу. Традиція написання елегійних сонетів сходить корінням до великих італійських сонетистів – Данте і Петрарки, що оплакували у віршах передчасну смерть своїх Прекрасних Дам. В англійській літературі подібні сонети з’являються ще в часи Шекспіра (досить згадати сонет-епітафію графа Серрея “Norfolk sprang thee, Lambeth holds thee dead...”). Пізніше сонет стає дуже популярною формою вираження суму або прославлення пам’яті померлих. Серед найбільш відомих сонетів даної тематики можна виділити мільтонівський «Прісноблаженній пам’яті М-с Кетрін Томпсон, друга мого у Христі, яка померла 16 грудня 1646 року» (“On the Religious Memory of Mrs. Catherine Thompson, My Christian Friend, Deceased December 16, 1646”), сонет Е. Марвелла «На смерть його величності покійного лорда-протектора» (“Upon the Death of His late Highness the Lord protector”), сонет Т. Грея «На смерть Річарда Веста» (“On the Death of Richard West”), сонет С. Т. Колріджа «Костюшко» (“Koskiushko”), сонети Дж. Кітса «До Чаттертона» (“Sonnet to Chatterton”) і «До Гомера» (“To Homer”) та ін.

У сонетах – «пам’ятниках скорботи» – часто вже в назві фігурує ім’я адресата чи вказівка на нього в завуальованій, метафоричній формі. Крім того, в назві нерідко вживаються слова, пов’язані зі смертю, кладовищем чи похоронним обрядом. У самому тексті сонета зустрічаються звертання до покійника, прояви скорботи з приводу його смерті, прославлення його діянь чи описання моменту відходу у вічність. У деяких випадках автор зображує прижиттєвий чи посмертний портрет померлого. В таких віршах може виражатися надія на існування вічного життя та благаання допомогти тим, хто залишився у живих.

Більшість сонетів, присвячених пам’яті померлих, умовно можна позначити як власне сонети-елегії чи сонети-епітафії.

Сонети-епітафії, як і належить надробним надписам, мають неодноразові звертання «до покійника чи від покійника до перехожих, формули типу «Тут лежить...» та ін.» [11, стп. 1235].

Для сонетів-елегій, написаних частіше за все від першої особи, характерна сумна інтонація. Смерть близької за духом людини викликає в автора болісні роздуми про тлінність людського життя та сенс власного існування. Це пояснюється тим, що «елегійна емоція зосереджена на переживанні безповоротності, необоротності руху часу для окремої людини» [12, с. 435].

Між іншим свінбернівський сонет “*Cog Cordium*” важко віднести до однієї з вказаних вище категорій. Автор «Поєм і балад» утворює власний варіант сонетного жанру даної тематики, спираючись на існуючу в літературі традицію жанрів молитви та голосіння.

Про вплив певних католицьких молитов та обрядів на зміст та структуру сонета “*Cog Cordium*” свідчить передумова створення цього вірша. Перша згадка про сонет “*Cog Cordium*” з’являється в одному з листів до В. М. Россетті (1829–1919) від 2 листопада 1869 р., де Свінберн стверджує, що його сонет, присвячений Шеллі, буде нагадувати молитовне зітхання “*ora pro nobis et re publica*” («молися за нас і республіку») [13, с. 62]. Обоювання свого кумиру було співзвучно романтичній натурі Свінберна, який часто захоплювався одними особистостями та виявляв антипатію, яка переросла в ненависть, до інших. При цьому, за спостереженнями численних біографів поета (Е. Госсе [14], С. Чу [15]), Свінберн був здатен на епітажні вчинки: наприклад, він міг стати на коліна перед своїми ідолами (Дж. Мадзіні (1805–1872), В. Лендор (1775–1864)) або молитися перед портретом революціонера Ф. Орсіні (1819–1858), який вчинив напад на Наполеона. До свінбернівських кумирів належав і Шеллі. Зазначимо, що для Свінберна було дуже приємним звертання «наш молодший Шеллі» (“*our younger Shelley*”), яке було вигадане одним з його прихильників. Більш того, як зазначає дослідник Р. Руксбі, автор «Поєм і балад» неодноразово у своїх листах проводив паралелі між своїм життям та життям Шеллі (однакове аристократичне походження, навчання в Ітоні та Оксфорді, вилучення з університету, хоча і з різних причин) [16, с. 17].

Адресат Свінберна, його друг В. М. Россетті, молодший із родини Россетті, і сам захоплювався творчістю Шеллі, був відданим прихильником його особистості і відомим колекціонером його речей. Сонет В. М. Россетті «Серце Шеллі» (“*The Shelley’s Heart*”), про який згадує автор «Поєм і балад», звернено до Е. Дж. Трелоні (1792–1881), одного з друзів Шеллі. Саме Трелоні вихопив із вогню дивом вціліле серце поета-романтика та через Лі Ханта (1784–1859) передав його на зберігання дружині П. Б. Шеллі, автору славнозвісного «Франкенштейна» – М. Шеллі (1797–1851). У сонеті молодшого Россетті, який вперше було надруковано в щомісячному літературному виданні “*Dark Blue*” і який пізніше увійшов до збірки «Демократичні сонети» (1881), простежуються одна з головних особливостей творчості прерафаелітів, а саме «зв’язок матеріального з духовним, земного і тлінного – з вічним» [17, с. 24]. Так, серце Шеллі розглядається як матеріальна реліквія романтизму, що переростає у трансцендентальну реліквію та «жаром погребального вогню запалює людські серця» (“*Lambent from thee to fainter hearts, and turn – / Red like thy death-pyre heat – their lukewarth hot!*”) [19].

Згадуючи у своєму сонеті епізод, що трапився на похованні Шеллі, В. М. Россетті, як справжній прерафаеліт, не забуває про важливість деталей. Так, він наголошує, що Е. Трелоні обпик руку, коли витягав серце поета-романтика з вогню, і,

більш того, навіть акцентує цей факт в епіграфі [19], наводячи спогади про цю подію самого Е. Трелоні.

На відміну від сонета Россетті, де вже в назві, а потім і в тексті, вказується ім’я поета, якому буде присвячений вірш, у свінбернівській поезії не існує конкретно-історичного фону. Будучи прихильником романтизму, Свінберн надає перевагу метафоричності та намагається створити образ Поета-Пророка, який буде сприйматися одночасно як конкретна історична особистість і як образ-символ самої поезії [10, с. 136]. Відсутня в сонеті автора «Поєм і балад» і декоративність, яка властива прихильникам естетизму, хоча деякі вчені (наприклад, В.В. Хорольський [9; 19], Т. Морган [20]) і вважають, що Свінберн належав до цього літературного напрямку. Так, єдина деталь, яка повідомляє, що серце поета сховане поміж квітами (“*hid round with flowers and all the bounty of bloom*”), позбавлена конкретики і пишномовних епітетів. Навпаки, в сонеті О. Вайльда «Могила Шеллі» (“*The Grave of Shelley*”) змалювано сову, яка сидить на могильному камені Шеллі, як на троні (“*here doth the little night owl make her throne*”), а у в’юнці ящірки голова виявляється прикрашеною дорогоцінним камінням (“*the slight lizard show his jewelled head*”) [21, с. 78].

Латинський вислів «*Ora pro nobis et re publica*» («Молися за нас і республіку»), який згадує Свінберн у своєму листі до В. М. Россетті, є переінакшеним звертанням до Діви Марії, що зустрічається в багатьох католицьких молитвах, наприклад, у славетній «Аве Марія» або католицькому гімні “*O Sanctissima*”. Проте, на наш погляд, джерелом натхнення для Свінберна стала інша католицька молитва – “*Stabat Mater*” («Стояла мати»).

Перша частина цієї молитви розповідає про страждання Діви Марії під час розп’яття Христа та нагадує голосіння, а друга є благанням грішника про дарування йому раю після смерті (зазначимо, що у православних християн подібна молитва має назву «Плач Богородиці»). Суголосна цій молитві композиційна побудова сонета “*Cog Cordium*” в октаві нагадує голосіння, яке в секстеті перетворюється на молитовне звертання до поета-пророка з проханням про звільнення та очищення від скверни як землі, що стала годувальницею для Шеллі, так і моря, яке стало для нього могилою («Доки сама свобода не очистить і не зробить прекрасними / І землю, що виняньчила тебе, і море, що стало тобі могилою» (“*Till very liberty make clean and fair / The nursing earth as the sepulchral sea*”) [1, с. 171].

Про наближення октави до архаїчного жанру голосіння нагадують емоційні звертання, підсилені багаторазовим повтором окличної частки «о», єдиноначальність, використання схожих синтаксичних структур. Особливо відчутна формальна схожість сонета з плачем на початку вірша, де метафоризоване звертання у формі оклику вживається в кожному другому рядку, створюючи ілюзію виконання давнього обряду [10, с. 137].

Для Свінберна Свобода є тим Раєм на землі, який він хоче вимолити як для себе, так і для республіки, а об’єкт поклоніння Шеллі перетворюється на Христа. Випадок із вихопленням із вогню серця поета-романтика, безумовно, не міг не нагадати автору «Поєм і балад» і про відому католицьку ікону «Святе Серце Христа» (“*The Sacred Heart of Jesus*”). На ній зазвичай зображується Ісус Христос із палаючим та стікаючим кров’ю серцем у грудях, яке увінчане хрестом та обвите терновим вінком. Рани та терновий вінок символізують мученицьку смерть

Христа, а вогонь – перетворюючу силу божественної любові. Таким же святим мучеником став, на думку Свінберна, і Шеллі, а його серце перетворилося на «потир, що містить вогонь кохання» (“the chalice of love’s fire”) [1, с. 171]. Слід вказати і на вражаючу близькість дат святкування католицького свята Святого Серця Ісуса Христа (завичай у червні) та загибелі автора «Аластора» 8 липня 1822 р. Отже, саме Шеллі перетворюється для Свінберна на такого Христа, до якого може звертати свої молитви автор «Поем і балад», оскільки відомо, що останній не визнавав офіційну релігію, а волів, слідом за романтиками, створювати власну.

Висновки та перспективи подальшого дослідження.

Таким чином, у сонеті “Cor Cordium” поєдналися змістові та структурні ознаки жанру голосіння та жанру молитви. Автор «Поем та балад» використовував в якості взірця католицьку молитву “Stabat Mater” та католицьку ікону «Святе Серце Христа». І дійсно, за своєю побудовою та стилістичними особливостями октава сонета “Cor Cordium” наближується до архаїчного жанру голосіння, в той час як секстет більш нагадує молитовне звертання. Однак в якості Бога, який міг би допомогти перемозі Рисорджименто та принести Свободу Італії і всьому світу, виступає не Ісус Христос, а поет-романтик П. Б. Шеллі. Перспективним напрямком подальших досліджень можуть стати спроби вияву впливу релігійної традиції та жанру молитви на інші твори А. Ч. Свінберна.

Література:

1. Swinburne A. Ch. The Poems : in six vols. London : Chatto & Windus, 1912. Vol. II. 316 p.
2. Richards Bernard English Poetry of the Victorian Period 1830–1890. London ; New York : Longman, 1988. 319 p.
3. Паньков Н.А. Прерафаэлиты и их место в истории английской поэзии второй половины XIX – начала XX веков : дис. ... канд. филол. наук : 10.01.05. Москва, 1983. 263 с.
4. Павшук Л.М. Творчество Альфреда Теннисона: аспекты поэтики : дис. ... канд. филол. наук : 10.01.03. Москва, 2008. 219 с.
5. История английской литературы: в 3 тт. Москва-Ленинград : Изд-во АН СССР, 1958. Т. III. 732 с.
6. Бен Г. Сердце из сердец. *Наука и религия*. 1972. № 7. С. 84–88.
7. Стріха М. Руйнуючи мертві канони. *Всесвіт*. 1987. № 10. С. 124–126.
8. История всемирной литературы : в 9 т. Москва : Наука, 1991. Т. 7. 830 с.
9. Хорольский В.В. Эстетизм и символизм в поэзии Англии и Ирландии рубежа XIX–XX веков. Воронеж : Изд-во Воронежского ун-та, 1995. 144 с.
10. Абрамова Е.В. Жанрово-стилевое своеобразие сонета “Cor Cordium” А. Ч. Суинберна. *Мова і культура (Науковий щорічний журнал)* / гол. редактор Д.С. Бурого. Киев : Видавничий Дім Дмитра Бурого, 2005. Вип. 8. Т. VI. Ч. 2. Художня література в контексті культури. С. 132–143.
11. Гаспаров М.Л. Эпитафия. *Литературная энциклопедия терминов и понятий* / Под ред. А.Н. Николюкина. Москва : НПК «Интелвак», 2003. Стб. 1235.
12. Теория литературы : в 2 т. / Под ред. Н.Д. Титаренко. Москва : Академия, 2004. Т. 1. Теория художественного дискурса. Теоретическая поэтика. 512 с.
13. Complete Works of Algernon Charles Swinburne, ed. E. Gosse and T. Wise. London : William Heinemann, 1926. Vol. II. P. 62.
14. Gosse E. The Life of Algernon Charles Swinburne. London : Macmillan and Co., 1917. 362 p.
15. Chew Samuel C. Swinburne. Boston : Little, Brown and Co., 1929. 335 p.
16. Rooksby R. A.Ch. Swinburne: A Poet’s Life. London & New York : Routledge, 2017. 322 с.
17. Корепанова А.Ю. Литературные связи А. Ч. Суинберна : На материале сборников серий «Стихотворения и баллады» (1866–1889) : дис. ... канд. филол. наук : 10.01.03. Санкт-Петербург, 2006. 240 с.
18. Rossetti W. M. Democratic Sonnets. London : Alston Rivers, 1907. 31 p.
19. Хорольский В.В. Эстетизм в поэзии А. Ч. Суинберна: дендизм или самозащита искусства? *Проблемы метода и поэтики в зарубежной литературе XIX–XX веков*. Пермь, 1993. С. 47–55.
20. Morgan Thaïs E. Reimagining Masculinity in Victorian Criticism: Swinburne and Pater. *Victorian Studies*. 1998. Vol. 36. № 3. P. 315–332.
21. Wilde O. The Collected Poems. London : Wordsworth Poetry Library, 1994. 182 p.

Абрамова Е. В. Особенности жанрового варианта сонета А. Ч. Суинберна “Cor Cordium”

Аннотация. Статья посвящена влиянию религиозных традиций на создание жанрового варианта сонета А. Ч. Суинберна “Cor Cordium”. В результате исследования было определено, что в суинберновском сонете объединяются элементы жанра плача (октава) и молитвы (секстет). Влияние жанра молитвы прослеживается и в превращении образа П. Б. Шелли (объекта поклонения в сонете) в образ своеобразного Христа-мученика, главу Новой Церкви, отличной от официального католицизма.

Ключевые слова: жанр, сонет, сонет-элегия, сонет-эпитафия, молитва, плач, романтизм, прерафаэлитизм.

Abramova O. Features of genre variant of A. Ch. Swinburne’s sonnet “Cor Cordium”

Summary. The article deals with the influence of religious traditions on the genre variant of A. Ch. Swinburne’s sonnet “Cor Cordium”. The research has resulted in the fact that in Swinburne’s sonnet the elements of lamentation (octave) and prayer (sestet) are combined. The influence of prayer genre is observed in the transformation of P. B. Shelley (the object of worship in the sonnet) into the peculiar Christ-martyr, the head of the New Church which is different from the official Catholicism.

Key words: genre, sonnet, sonnet-elegy, sonnet-epitaph, prayer, lamentation, Romanticism, Pre-Raphaelitism.